

Mintautas Čiurinskas

KARAS IR KULTŪRA LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE: 1514 METAI

Anotacija. Straipsnyje apžvelgiama, kokį poveikį įvairioms Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštijos ir apskritai kultūros sritims, taip pat kultūrinio gyvenimo kontekstui turėjo 1514 m. LDK kariuomenės pergalė prieš Maskvos kariuomenę prie Oršos. Informuoti apie pergalę ir ją išgarsinti buvo pasitelkta gausi korespondencija, triumfo renginiai, buvo sukurta nemažai eiliuotų proginių kūrinų, išspausdintų ne tik Krokuvoje, bet ir Bazelyje, Romoje ir plačiai paplitusių. Informacija apie įvykį pateko į vokiškus vienkartinius naujienų leidinius. Šios pergalės pasekmės buvo 1515 m. suvažiavimas Vienoje ir, netiesiogiai, – net šv. Kazimiero, tikro valdovo Žygimanto brolio, kanonizacijos bylos pradžia. Galima teigti, kad pergalė paskatino svarbaus vėlesnio literatūrinio veikalo – Jono Visliciečio poemos *Bellum Prutenum* (1516) atsiradimą. Daugelis šių raštų ir renginių skleidė garsą apie Lietuvą, jos valdovus, sostinę Vilnių.

Tokios propagandos ir kultūrinės sklaidos formos puikiai atitiko Žygimanto Senojo ir Jogailaičių dinastijos politinius interesus regione ir Europoje (visų pirma santykiuose su Habsburgais), o kartu žymėjo įsitvirtinančią Lietuvoje kultūrinę Renesanso epochą.

Raktažodžiai: Lietuvių literatūra (lotynų) – 16 amžius; paneigrikos, lietuvių (lotynų); laiškai, lietuvių (lotynų); Europos tautų poezija – Renesansas, 1450–1600; Oršos mūšis, 1514; Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės–Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės karai, XV a. pab.–XVI a. pr.

Straipsnio tikslas yra parodyti ir aptarti, kaip karinis įvykis, pergalė mūšio lauke, paveikia įvairias kultūros sritis, tarp jų ir raštiją, paskatindamas naujų tekstų, kontaktų, reiškinių radimąsi ir apskritai suaktyvindamas kultūrinius procesus, kai kurias naujas tendencijas. Šiuo aspektu bus analizuojamas 1514 m. LDK kariuomenės pergalės prieš Maskvos kariuomenę prie Oršos atvejis. Neapsistojant prie paties karinio įvykio aplinkybių, dėmesys bus telkiamas į pergalės ir karinės kampanijos pasekmes bei poveikį, tiesioginius ir netiesioginius kultūrinius karinio įvykio rezultatus. Kadangi visų kultūros sričių aprėpti ir paminėti neįmanoma, o dažnai tam pritrūktume ir duomenų, daugiausia dėmesio bus skiriama senajai raštijai bei su ja susijusioms kitoms kultūrinėms aplinkybėms. Bus remiamasi „po Oršos“ atsiradusių tekstų šaltiniais, atsiribojant nuo tuometinio priešo – Maskvos – interesus atspindėjusių rusų metraščių aprašymų, negalėjusių daryti LDK kultūrinės erdvės tekstams jokios apčiuopiamos įtakos.

Didelę dalį raštijos, susijusios su įvykiu Oršos mūšiu ir žinių apie pergalę sklaida, sudaro korespondencija, laišakai, kuriuos čia aptarsime kaip pirmąją šaltinių grupę. Nemaža jų buvo skirti viešumai. Dalis tokių laiškų (Lk ir Ldk Žygimanto laiškas popiežiui, popiežiaus legato Jokūbo Pizono literatūrinis laiškas draugui) net buvo išspausdinti iš karto po mūšio. Šiuo metu jie patogiausiai prieinami *Acta Tomiciana* rinkinio III tome¹, kur yra publikuoti kartu su kitais, ne epistoliniais, tekstais. Šiame rinkinyje publikuoti visi žinomi netrukus po mūšio iš karo stovyklos Borisove išsiųsti laišakai. Jie į *Acta Tomiciana* sudėti tokia tvarka:

1. Valdovo Žygimanto laiškas Krokuvos vyskupui Jonui Konarskiui (nr. 231, duota rugsėjo 13 d.).
2. To paties popiežiui Leonui X (nr. 232, rugsėjo 18 d.) – čia pateikiamas išsamiausias mūšio aprašymas.

¹ *Acta Tomiciana: Tomus tercius epistolarum, legationum, responsorum, actionum, et rerum gestarum Serenissimi principis Sigismundi Primi, Regis Poloniae et Magni Ducis Lithuaniae*, per Stanislaum Gorski, Po[sna]niae, 1853, t. 3, *passim*. (Toliau trumpinama – AT, t. 3).

3. Laiškas neįvardijamam vyskupo kardinolo rango asmeniui (kreipiniai – *Reverendissime in Christo pater, et domine amice charissime et honorande, paternitas vestra reverendissima*; nr. 233, rugsėjo 18 d.).

4. Valdovo Žygimanto laiškas arkivyskupui Jonui Laskiui, tuometiniam pasiuntiniui Romoje (nr. 234). Iš šio laiško paaiškėja, kad ankstesnysis tekstas (nr. 233) yra laiško kai kuriems draugiškai nusiteikusiems kardinolams (*amicis cardinalibus*) pavyzdys², o konkrečius vardus bei titulus paliekama įrašyti arkivyskupui Jonui Laskiui savo nuožiūra. Aprašomas ne mūsų³, o diplomatiniai žingsniai, kuriuos reikia padaryti popiežiaus akivaizdoje ir aplinkoje, kitos aktualijos. Tarp kitko, rašydamas savam diplomatui, valdovas daug konkretesnis, nekelia savo nuopelnų, mini vadus – Konstantiną Ostrogiskį ir Jonušą Svierčiovskį – pasiuntęs su kariuomene atsiimti maskvėnų užimtų pilių. Pirmasis po mūsų išsiųstas laiškas, duotas jau Vilniuje, – rugsėjo 25 d.

5. Valdovas Žygimantas – markgrafui Albertui, Prūsijos magistrui. Mūsų neaprašomas, atsakoma į Alberto pasiteisinimo laišką, jog jis nebuvo sudaręs sąjungos su Maskva, diplomatiškai reiškiamas nepasitenkinimas, kad šis giminaitis su imperatoriumi slapta buvo Maskvos pusėje. Rašytas tą pačią rugsėjo 25 d. Vilniuje (nr. 235).

6. Valdovas Žygimantas Venecijos dožui Leonardui Loredanui (it. Leonardo Loredan, lot. Leonardus Lauredanus). Glaustas mūsų prašymas, nurodytas belaisvių skaičius (nr. 236).

² *Scribimus sanctissimo domino nostro et certis reverendissimis dominis cardinalibus, fautoribus et amicis successus nostros, sicuti Paternitas vestra reverendissima ex literarum exemplis percipiet. AT, t. 3, p. 184.*

³ Tačiau šiame laiške, į ką iki šiol tyrėjai, atrodo, neatkreipė dėmesio, yra labai įdomių patikslinančių teiginių ir apie mūsų, kurie visai priešingi dabartinių istorikų tyrimams, drastiškai mažinantiems mūsų dalyvių skaičių: *Ita enim omnia acta sunt deo adjuvante adversus hostem, sicuti in literis sanctissimi domini scripta sunt, sed plures et capti et trucidati sunt ex hostibus quam scribimus; ex nostris vero licet pauci desiderentur, tamen permulti saucii sunt. Videret Paternitas vestra reverendissima hostium cadavera ad octo miliaria veluti frugum manipulos strata et ipso loco pugne super sedecim millia. Ibid., p. 184–185.*

7. Valdovas Žygimantas popiežiaus Leono X broliui Julijonui Medičiui (Giuliano de' Medici), karo veiksmai aptarti trumpai. Rašytas rugsėjo 27 d. Vilniuje (nr. 237).

8. Apaštališkojo legato Jokūbo Pizono laiškas apie pergalę savo draugui Jonui Koricijui – humanistinio stiliaus pasakojimas apie konflikto aplinkybes ir mūsų literatūriniame laiške. Rašytas Vilniuje, rugsėjo 26 d. (nr. 247). Greta laiško popiežiui – detaliausias šaltinis apie mūšio aplinkybes.

9. Valdovas Žygimantas – Vengrijos tarėjams. Pergalė tik pamini- ma, skundžiamasi imperatoriui dėl jo paramos Maskvai, akivaizdžiai norima prieš jį nuteikti Vengrijos didikus. Vilniuje, rugsėjo 29 d. (nr. 248).

10. Valdovas Žygimantas – savo broliui Vladislovui, Vengrijos ir Čekijos karaliui. Prašo paramos prieš imperatorių. Pergalė minima, bet neaprašoma (galima spėti, kad tai turėjo būti padaryta ankstes- niame laiške). Duota Vilniuje, spalio 1 d. (nr. 254).

Išsamiausias iš Žygimanto Senojo laišku yra skirtasis popiežiui. Jo turinys tapo gerai žinomas amžininkams, jis dar tais pačiais metais kaip atskiras leidinys buvo išspausdintas dukart (galbūt Krokuvoje ir Romoje)⁴, o kitais – 1515 m. – Bazelyje, įdomiame įvairių autorių laišku bei kitokių tekstų rinkinyje⁵, kartu su popiežiaus legato Jokūbo

⁴ *Epistola Serenis[simi]ac Inuictis[simi] D[omini] Sigismundi Regis Polonie magni Ducis Lituaniae Russie Prussiaeque D[omi]ni et heredis: Ad Sanctis[simum] D[ominum] Leonem X Pont[ificem] Max[imum] de victoria contra hereticos ac schismaticos Moscouios apud aras Alexandri Magni parta.* b. v., b. m., 4°, 4 nenum l. Mums buvo prieinamas tik šis leidimas. Du šio teksto leidimai nurodomi: Konrad Zawadzki, *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczace XVI–XVIII wieku*: Bibliografia, Wrocław i in.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1977, t. 1: 1514–1661, p. 1 (nr. 2, 3).

⁵ „Epistola sereniss[imi] ac inuictiss[imi] d[omini] Sigismundi Regis Poloniae, Magni Ducis Lituaniae, Russiae, Prussiaeque d[omi]ni et haeredis. Ad Sanctiss[imum] D[ominum] Leonem X Pont[ificem] Max[imum] de victoria contra schismaticos Moscouios apud Aras Alexandri Magni parta“, in: *Iani Damiani Senensis ad Leonem X. Pont. Max. de expeditione in Turcas Elegeia cum argutissimis doctissimorum virorum epigramatibus.* [...], Basileae: Joannes Frobenius typis suis excudebat, Mense Augusto, 1515, 4°, l. Eii r–[E iv v].

Pizono laišku ta pačia tema. Jis ne kartą publikuotas vėliau, daugiausia istorikų sudarytuose dokumentų rinkiniuose⁶.

Iš valdovo kanceliarijos, be abejo, turėjo būti išsiųsta ir dar daugiau laišku, nei jų tekstų pateikia *Acta Tomiciana* (apie tai atskirai turėjo būti pranešta Žygimanto broliui Vladislovui, Čekijos ir Vengrijos karaliui, ir kitiems valdovams; yra likę ir kitų duomenų apie juos), o vėliau galime stebėti, kaip valdovui esant jau Vilniuje spalį rašoma daug laišku Europos galingiesiems, ypač į Romą, siekiant ardyti Vokiškių ordino ir imperatoriaus palankumą Maskvai.

Šie įvairių pareigūnų ir kitų asmenų privatūs laiškuai, neatsispyndintys *Acta Tomiciana* ir dabar jau nežinomi, bet neabejotinai buvę rašyti ir cirkuliavę⁷, – buvo pagrindinis žinių apie 1514 m. karo konflikto šaltinis tiek toliau nuo karo veiksmų buvusioje Lenkijoje,

⁶ Aleksander Guagninus, *Rerum Polonicarum tomi tres: quorum primus omnium Poloniae regum, a Lecho, primo gentis duce, ad Stephanum Bathorem, etiamnum regem, tum principum Lituaniae, chronologicam recensionem, ac singulorum res gestas complectitur: adiecta recens historiarum in nostram aetatem incidentium continua narratione. II. Provinciarum, quae uno Sarmatiae Europaeae nomine vulgo veniunt, chronographicam descriptionem continent. III. Res singulariter a Polonis in Valachia gestas, orationes item et epistolas, sceptri Polonici negotia concernentes habet. Alexandro Guagnino, equite aurato peditumque praefecto autore, Francofurti: Excudebat Ioann. Wechelus, 1584, p. 515 (*Epistola Pisonis [...]*), p. 526 (*Epistola [...] d. Sigismundi regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae [...] de victoria contra schismaticos Moscos*); Joannes Pistorius, *Polonicae historiae corpus [...]*, Basileae, Per Sebastianum Henricpetri, 1582, t. III: Qui res particulariter gestas a Polonis complectitur [...], p. 1–4 (*Epistola Pisonis [...]*), p. 5, 6 (*Epistola Slerenissimi Sigismundi regis Poloniae ad Sanctissimum] D. Leonem X Pontificem Maximum de victoria contra schismaticos Moschovios apud Aras Alexandri Magni parta.*) (Aprašyta pagal Karol Estreicher, *Bibliografia polska: Stolecie XV–XVIII*, Kraków, 1896, t. 24, p. 332–333. Toliau trumpinama – *Estr.*); *AT*, t. 3, p. 181–183 (nr. CCXXXII).*

⁷ Kad tokių būta, liudija net kai kurie žinomi faktai apie privačius laiškuai, siųstus į įvairius Europos miestus privatiems adresatams tuo pačiu metu, kai keliavo ir oficialūs laiškuai iš valdovo kanceliarijos. Venecijos istoriko ir *Maggior Consiglio* nario Marino Sanudo (Sanuto) dienoraščiuose, kuriuose jis įrašydavo įvairiausias žinias, šalia oficialių laiškuų perrašyti dar du ne valstybiniai, o asmeniniai Motiejaus Dževickio, Vloclavo vyskupo ir Lenkijos karalystės kanclerio, laiškuai, rugsėjo 29 ir spalio 22 d. rašyti iš Vilniaus draugams Venecijos patricijams. *I diarii di Marino Sanuto*, Bologna, 1961 (faksimilinis antrasis leidimas, pirmasis leidimas: Venezia, 1787), t. XIX, col. 385–388.

tiek visoje Europoje. Propagandinį vaidmenį šie tekstai atliko puikiai ir Smolensko praradimas buvo visiškai nustelbtas vilčių, susijusių su tolesniais atsakomaisiais veiksmais po tokios didžios karinės pergalės. Tos viltys buvo susijusios su laukiamu revanšu, su atsiimti ketintomis teritorijomis (visų pirma Smolensku), dar didesnėmis kataliko valdovo Žygimanto pergalėmis prieš „tikėjimo priešų“ „schizmatikų“ valdovą.

Daugumos laiškų „kūrėja“ buvo visų pirma valdovo kanceliarija, joje dirbę išsilavinę žmonės. Matome, kad veiklai užtikrinti reikalingi jos asmenys keliavo su karinėmis pajėgomis artyn karo veiksmų lauko – bent iki Borisovo. Dalis karaliaus, karalienės dvaro, didikų sekretorių ir aukštesnio lygio valstybines tarnybas ėjusių asmenų (pvz., Lenkijos karalystės tuometinis didysis kancleris Motiejus Dževickis (Drzewicki)) turbūt nebuvo išvykę iš Vilniaus. Toliau nei Vilnius nebekeliavo ir popiežiaus pasiuntinys Pisonas. Dėl tokio sambūrio Lietuvos sostinę neabejotinai galime teigti tuomet buvusį Žygimanto valdų kultūrinį centrą. Kitas centras, kuriame telkėsi poetinės propagandos ar proginės poezijos kūrėjai, buvo „likęs“ Krokuvoje. Tenykštės humanistų kūrybinės pajėgos įsijungė į proginių tekstų kūrybą, vos atėjus pirmosioms žinioms apie pergalę, į kurią kariuomenę iš dalies vedė pats valdovas.

Šios aplinkybės neabejotinai nuspalvino visą Lietuvos sostinės ir apskritai LDK kultūrinį gyvenimą, atvykę autoriai, proza ar eilėmis rašę humanistine dvasia, čia rado, galime manyti, palankią kūrybai aplinką, kurią pagyvino savo buvimu, čia rado ir pirmuosius vertintojus ir skaitytojus (bet, deja, ne leidėjus, nes tuo metu Vilniuje dar nėra spaustuovės). Tai, kad publikuoti tekstus XVI a. pirmąjį trečdalį spaudoje buvo galima tik už LDK ribų, kur nors Krokuvoje, Gdanske, Bazelyje ar net Romoje, buvo išties nepatogus kultūrinės komunikacijos trūkumas, aiškiai formavęs Vilniaus ir LDK išsilavinusių piliečių bendruomenei šios institucijos – spaustuovės – poreikį. O 1514 m. situacijoje intensyviai buvo išnaudojamos korespondencijos galimybės ir užsienio leidėjai. Jie ir patys nesnaudė, siekdami pristatyti

skaitančiai Europai spausdintas žinias apie plačiai nuskambėjusį įvykį – savo jėgą Europos valdovams demonstravusio Maskvos didžiojo kunigaikščio karinę nesėkmę, skatinusią iš naujo įvertinti kariavusių pusių pajėgumą ir politines perspektyvas.

Oršos mūšio kultūrinio, informacinio, propagandinio poveikio išskirtinumą labai aiškiai parodo faktas apie pergalės atspindį vokiškoje spaudoje, vienkartinuose naujienų leidiniuose⁸. Tai Lietuvos karų ir kultūros istorijoje taip pat naujas, atrodo, pirmasis, toks faktas, nors vėlesnių karų žinios (nuo XVI a. II pusės) į panašius leidinius patekdavo dar ne sykį. Lenkijos periodinės ar žiniasklaidinės spaudos tyrinėtojas ir bibliografas Konradas Zawadskis nuo Oršos mūšio aprašymo, išspausdinto 1514 m. Niurnberge, pradeda lenkiškos spaudos istorijai skirtą bibliografiją⁹. Panašiai rusų tyrėjai tuos pačius leidinius mini kaip pirmuosius, kur yra minima Maskva ir žinios apie ją¹⁰. Lygiai tokiomis pačiomis teisėmis ir mes Lietuvoje galime kalbėti

⁸ Spaudinių ir jų turinio aptarimas: Ulrich Kopp (Wolfenbütel), „Relacja o bitwie pod Orszą (1514) – współczesna gazeta ulotna w języku niemieckim (*Neue Zeitung*)“, in: *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, t. XXXIV–XXXV, (1984–1985), nr. 1/2, 1985, p. 109–111.

Jų būta bent dviejų: 1) *Warhafftiger anfa[n]g und ndericht der schlacht so der König yn Poln ie ytzundt mit dem obersten Hertzoge[n] yn Moscouia am tag der yu[n]ckfraw Marie geburt ym viertzenden yar gehabt*, [Leipzig: Martin Landsberg, 1514]; 2) *Die schlacht vo[n] dem kunig von Poln. un[d] mit dem Moscowiter. gescheen am tag Marie gepurt. M.LLLLXiiii*, [Nürnberg, Hieronymus Hölzel, 1514].

⁹ Konrad Zawadzki, *Początki prasy polskiej: Gazety ulotne i seryjne XVI–XVIII wieku*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2002, p. 49–50; Idem, *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XVIII wieku: Bibliografia*, Wrocław i in.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1977, t. 1: 1514–1661, p. 1; Idem, *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI–XVIII wieku: Bibliografia*, Wrocław i in.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1990, t. 3: 1501–1725, p. 1–2 (nr. 1716).

¹⁰ А. Л. Гольдберг, „Печатные «Известия» о России в XVI в.“, публикация И. Г. Яковлевой, *Белорусский сборник: Статьи и материалы по истории и культуре Белоруссии*, т. 3, Санкт-Петербург: Российская национальная библиотека, 2005, p. 17 (naudotasi interneto publikacija: <http://kamunikat.fontel.net/www/czasopisy/sbornik/03/02.htm>. Žiūrėta 2010.1.10, dabar prieiga neveikia): „Первая группа известных нам брошюр с новостями о России относится к 1514–1515 гг. Содержание их отражает позицию литовских властей, стремившихся смягчить впечатление от взятия Смоленска русскими

apie šiuos spaudinius, kurie nemažai daliai Europos skaitytojų buvo vienintelis įvykių to meto Lietuvoje šaltinis.

Jie buvo skirti vokiškai skaitančiai auditorijai, bet juose yra išdėstyta Lietuvos ir Lenkijos pozicija ir, akivaizdu, remiamasi iš čia gaunamomis žiniomis. Kai kurios kitur neaptinkamos žinios rodo, jog leidėjai turėjo savos informacijos, kurios kelias iki jų iki šiol nenustatytas. Tačiau akivaizdu, kad vienas pagrindinių šaltinių yra iš karo veiksmų teritorijos rašyti laišakai, – taip pat ir valdovo. Nes viename iš jų (*Warhafftiger anfang*) publikuojamas valdovo laiško Poznanės vyskupui Jonui Lubranskiui tekstas, kuris, pasirodo, iš esmės sutampa su jau minėtu valdovo laišku Jonui Konarskiui, išsiųstu iš Borisovo viena diena anksčiau.

Atkreiptinas dėmesys, kad kitą kartą Lietuvos (o kartu Maskvos) vardas tokiuose spaudiniuose dažniau vėl nuskamba tik praėjus pusei amžiaus ir taip pat konflikto su Maskva kontekste, tik šį kartą – jau Livonijos kare¹¹.

Antra didelė grupė tekstų, svarbių LDK raštijos istorijai ir susijusių su Oršos pergale – labai greitai po jos ir kiek vėliau sukurti literatūriniai kūriniai, kurių dauguma buvo išspausdinti ir net ne vieną kartą. Aplinkybė, kad 1514 m. Vilniuje dar nebuvo jokios spaustuvės, lėmė, jog jie pasirodė Lenkijoje – Krokuvoje – ir

властями и изобразить в наиболее выгодном свете действия польско-литовской армии. Латинская брошюра 1514 г. представляет собой письмо папского нунция из Вильно о летнем походе литовских войск (он их именует «нашими войсками») на Днепр. Это же письмо было перепечатано в другой брошюре, дополненной посланием короля Сигизмунда к папе Льву X из лагеря под Борисовом с описанием сражения у Орши в сентябре 1514 г. Еще более подробно рассказано о сентябрьском сражении в немецкой брошюре, интересной, среди прочего, тем, что в ней упоминается об аресте русскими властями князя М. Глинского (*Hertzog Michel*), обвиненного в измене.“

¹¹ Spaudiniai apie Maskvos karo veiksmus Livonijoje pasirodo jau 1561 m. Mums aktualesni 1563–1564 m. pasirodę tokie naujiųjų leidiniai apie Polocko užėmimą ir LDK pergalę prie Ulos. Informacija apie juos: Konrad Zawadzki, *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczace XVI–XVIII wieku: Bibliografia*, t. 1: 1514–1661, p. 11–17; Idem, *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczace XVI–XVIII wieku: Bibliografia*, t. 3: 1501–1725, p. 3–5.

kitur Europoje – Bazelyje, Romoje. Nors jie kaip objektas labiausiai tiktų šio straipsnio temai, tačiau plačiau prie jų turinio ir literatūrinių savybių neapsistosi, nes esu tai padaręs ankstesnėje konferencijoje ir straipsnyje, publikuotame 2006 m.¹², poetinių ta proga išleistų kūrinių literatūriniai bruožai aptarti ir lenkų tyrinėtojo Julijaus Nowako-Dłużewskio monografijoje, skirtoje proginei poezijai¹³.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad kai kurie iš jų buvo parašyti toli nuo įvykių vietos, net toli nuo LDK, ir teturi proginės poezijos, bet ne informaciją apie paties įvykio aplinkybes ar autentiškus įspūdžius perteikiančio teksto, reikšmę.

Toliau šiuos kūrinius galima paminėti 1515 metų Romos rinkinio tvarka¹⁴. Šis rinkinys – vienas iš svarbiausių, didžiausios apimties leidinių, taip pat daugeliu kitų bruožų išsiskiriantis žinios apie valdovo Žygimanto pergalę europinėje sklaidoje. Dar svarbu, kad tai

¹² Mintautas Čiurinskas, „Pergalės prie Oršos (1514) propaganda Europoje: šaltinių apžvalga, literatūriniai bei kultūriniai aspektai“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 21: *Raštijos ir literatūros santykis: LDK patirtis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 317–342.

¹³ Juliusz Nowak-Dłużewski, *Okolicznościowa poezija polityczna w Polsce: Czasy Zyguntowskie*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, p. 49–60 (skyrus „Cykl orszański“).

¹⁴ Leidinio turinys trumpai ir aiškiai atskleistas jau antraštiniame jo puslapyje, iš karto po pavadinimu *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscoviorum* (visą pavadinimą žr. ankstesnėje nuorodoje). Čia jį pateiksime, kad lengviau būtų įsivaizduoti leidinio visumą:

Epistola R. D. Jo. de Lasko Archiepiscopi Gneznensis et Primatis Regni Polonie.

Silva Joannis Dantisci.

Hymnus Valentini Ekii.

Silva Christophori Suchtenii.

Panegiris Bernardi Vapouski.

Epistola Andree Kriczki.

Epigramma Jacobi Pisonis.

Turinyje nepaminėti smulkesni kūriniai – Kšyckio „Epigrama“, o rinkinį užbaigia taip pat čia nepaminėtas romėniškas kūrinėlis – Trankvilo Androniko sapfinė strofa parašyta „Odė gerbiamojo ir kilmingojo pono Gniezno arkivyskupo Jono Laskio triumfui, surengtam dėl nugalimojo Lenkijos karaliaus Žygimanto pergalės prieš Maskvėnus“ (*Ode F. Andronici in Triumpho R[everendissimi] atque amplis[imi] Domini Joannis de Lasko Archiepiscopi Gneznensis de victoria Invic[tissimi] Sig[ismundi] Poloniae Regis contra Moscos habito*).

literatūrinis – vien iš poezijos tekstų sudarytas – rinkinys, rodantis humanistinį požiūrį į galimas propagandos priemones ir tarnybą valdovui sava plunksna.

Knygą pradeda įvadinis Gniezno arkivyskupo Jono Laskio (Łaski), kuris tuomet (nuo 1513.V.6) buvo Romoje, popiežiaus akivaizdoje atstovavo Lenkijos ir Lietuvos valdovo Žygimanto interesams¹⁵ ir pasirūpino šio proginio leidinio publikavimu, laiškas-dedikacija „Šviesiausiajam ir nenugalimajam p. Žygimantui, iš Dievo malonės Lenkijos karaliui, Lietuvos didžiajam kunigaikščiui, Rusios ir Prūsijos valdovui ir paveldėtojui didžiai gerbiamo tėvo Kristuje p. Jono iš Lasko, Gniezno arkivyskupo, Lenkijos karalystės primo ir pasiutinio, siūsto paklusnumo Apaštaliniam sostui pareikšti, taip pat į Laterano susirinkimą, laiškas“¹⁶. Jis datuotas 1515 m. sausio 25 d. Jame Laskis rašo pasirūpinęs, jog būtų surinktos ir išspausdintos jam pateiktos eilės, tiek atsiųstosios iš Lenkijos jau publikuotos (*edita*), tiek parašytosios (*conscripta*) čia (t. y. Romoje). Nusakytas leidinio tikslas – kad užsienio tautoms būtų geriau paliudyta poetų apdainuota pergalė (*Ut haec insignis victoria tot uatum celebrata monumentis apud exterarum gentes testatior esset*), kad ta pergalė būtų įamžinta, skatintų panašioms žygiams kitus krikščionis valdovus, kad būtų pašlovinti ir taip įvertinti bei padrąsinti Jo didenybės narsūs kariai. Toliau pristatoma lenkų tauta (kuriai ir priskiriami karo nuopelnai) ir jos – vienos iš slavų tautų – kilmė bei reikšmė, nes lenkai vieninteliai ginantys Europą nuo barbarų, Kristaus priešų. Tai vienintelis prozinis tekstas šioje knygoje. Pirmasis po jo publikuojamas Jono Dantisko (lot. Dantiscus, lenk.

¹⁵ Włodzimierz Dworzaczek, „Łaski Jan, h. Korab (1456–1531)“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław i in.: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1973, t. 18, p. 232.

¹⁶ „Ad Serenis[simum] ac Invictis[simum] D. Sigismundum Dei gratia Regem Poloniae: magnum Duces Lituaniae; Russie: Prussiaeque dominum et heredem. R. in Christo patris. D. Ioannis de Lasko Archiepiscopi Gneznen[sis] Regni Poloniae Primatis necnon cum obedia[n]tia apud sedem Apostolicam; et Lateranen[sem] Concilium oratoris Epistola.“

Dantyszek, liet. pavardės forma turbūt galėtų būti ir Dancigietis¹⁷), pergalei skirtas kūrinys *Joannis Dantisci Silva*¹⁸.

Pirmą kartą šis eilėraštis dar 1514 m. rudenį buvo išspaudintas Krokuvoje kaip „Silvulė apie garsiojo Žygimanto, Lenkijos karaliaus, pergalę prieš maskvėnus“ (*Sylvula de victoria inclyti Sigismundi regis Polonie contra Moschos* (kitur ji vadinama „Improvizuota giesmė“ – *Carmen extemporarium* – pagal viso Krokuvos leidinio, kur buvo publikuota, pavadinimą). Garsiojo dancigiečio biografijoje 1514 metai buvo tik ankstyvasis jo karjeros laikotarpis. Turbūt todėl apie

¹⁷ Taip galvoti leidžia ir šiuolaikinių tyrėjų nuomonė, pvz., Annos Skolimowskos, Jono Dantisko korespondencijos korpuso leidėjos, išvada, pateikiama trumpoje jo biografijoje: „The name, or rather nickname *Dantyszek* is a polonized version of the word *Dantiscus* – “a Gdańsk man”. Next to *Ioannes de Curiis* (which is a literal Latin translation of *Johannes von Høfen*), the name *Ioannes Dantiscus* is the form most often used by Dantiscus before he became a bishop. [...] I have seen the Polish form *Dantyszek*, which functions in Polish academic literature as the main form of his name, only once in manuscripts from the times of Dantiscus. He himself certainly never used it. He was a German speaker due to his home upbringing, and his known texts are in Latin and German.“ Žr.: Anna Skolimowska, „Ioannes Dantiscus’ Biography“, į anglų k. vertė Joanna Dutkiewicz, prieiga internete: <http://www.obta.uw.edu.pl/en/node/93>; taip pat: <http://dantiscus.ibi.uw.edu.pl/?menu=call&menu2=about&f=aboutDantiscus> (žiūrėta 2011.XII.20).

¹⁸ Joannis Dantisci *Carmen extemporarium de victoria insigni ex Moschis Illustrissimi principis Sigismundi dei gratia Regis Poloniae Russiae Prussiae Magnique ducis Lithuaniae d[omi]ni atque heredis, Grachoviae: per Florianum Vnglerium, XXIII Septembris, 1514, 4°, 4 nenum. l.*

Estreicherio bibliografijoje pažymima, kad skirtingas kūrinio variantas *Carmen heroicum de victoria Sigismundi, contra Moscos* yra perspausdintas 1516 m. kitos Dantisko knygos pabaigoje – *De profectioe Serenissimi Sigismundi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae, Russiae, Prussiaeque domini post victoriam contra Moscos, in Hungariam, Joannis Dantisci Sylva*. Grachoviae imprimebat Florianus, 1516. 4°. 4,5 lanko. Aprašyta pagal: *Estr.* t. 15, p. 40–41. Šio spaudinio peržiūrėti nebuvo galimybės.

Idem in: *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscoviiorum*, I. [Aiii– Aiiii verso]. Šiuolaikinė komentuota publikacija (parengėjo sugalvotu pavadinimu): Ioannes Dantiscus, „De victoria Sigismundi“, in: Ioannis Dantisci poetae laureati *Carmina*, (*Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum usque ad Ioan-nem Cochranovium*, vol. 7), edidit, praefatione instruxit, annotationibus illustravit Stanislaus Skimina, Cracoviae: Sumptibus Polonicae Academiae Litterarum et Scientiarum, 1950, p. 60–63.

jį autoriaus biografijos faktus pateikiantys mokslininkai užsimena labai lakoniškai. Tuo metu Jonas Dantiskas tarnavo karaliaus Žygimanto kanceliarijoje, į ją priimtas 1507 m. kaip Prūsijos reikalų referendorius¹⁹. Nors detalesnių žinių nepateikiama, atrodo, kad su valdovu jis buvo atvykęs į Vilnių (ar net toliau lydėjo valdovą) ir savo kūrinį po Oršos pergalės parašė būtent čia²⁰. Tai skatina atidžiau pažvelgti į galimas užuominas apie šią viešnąę pačiame tekste. Tokių nėra daug, jos nėra labai aiškios. Bet galime tarti, nors jo žodžiai tiko visoms Žygimanto valdoms, taip pat – poeto tėvynei Lenkijai, kad rašydamas apie po karo sugrįžtantį į kraštą džiaugsmą, kreipdamasis į karalienę, netrukus pamatysiančią karaliaus triumfą²¹, jis visų pirma turėjo prieš akis Vilnių, kur tuo metu grįžtančio valdovo laukė karalienė, kur vėliau ir įvyko triumfas, kur, matyt, tuo metu buvo ir pats

¹⁹ Władysław Pocięcha, „Dantyszek (von Höfen, Flachsbander) Jan (1485–1548)“, *Polski Słownik Biograficzny*, Kraków: Skład główny w księgarniach Gebethnera i Wolffa, 1938, t. 4, p. 424–425. Apie tuos Dantisko gyvenimo metus rašoma tik tiek: „na kresach litewskich, gdzie bawił w głównej kwarterze króla podczas wyprawy na Moskwę, w heksametrycznych *Silvae* (na wzór Stacjusza) opiewał zwycięstwo pod Orszą.“

²⁰ Žr: Stanislaus Skimina, „Praefatio“, in: Ioannis Dantisci poetae laureati *Carmina*, (*Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum usque ad Ioannem Cochranovium*, vol. 7), edidit, praefatione instruxit, annotationibus illustravit Stanislaus Skimina, Cracoviae: Sumptibus Polonicae Academiae Litterarum et Scientiarum, 1950, p. XXIV; Władysław Pocięcha, *Królowa Bona (1494–1557): Czasy i ludzie Odrodzenia*, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1949, t. 2, p. 22. Čia pažodžiui pakartojama Władysławo Pocięchos PSB pateikta informacija.

²¹ Huc, ubi erant luctus igitur curaeque profundae
Et vultus tristes, et singultantia verba
Hactenus, huc redeant citharae facilesque choreae
Et risus dulcesque ioci! Depone moroso
Pectore tristitias, regni regina Poloni
Incluta, victoris claros visura triumphos
Paulo post, dum compositis his undique rebus
Faustiter huc portans victricia signa redibit!
Omnes, Arctoi qui sunt sub sidere caeli,
Extollant tensas laeto de pectore palmas
Et laudes hilares animis, et carmina Christo
Per plateas, vicos, regiones, compita cantent!

Cituojama pagal Stanisławo Skiminos leidimą: Ioannes Dantiscus, „De victoria Sigismundi“, in: Ioannis Dantisci poetae laureati *Carmina*, p. 61–62, eil. 44–55.

poetas. O eilės (priminsime, kad jas spėta Krokuvoje išspausdinti jau rugsėjo 23 d. data), kaip atrodo ir iš aptartų užuominų, akivaizdžiai yra parašytos gavus žinią apie pergalę, bet pačiam Žygimantui į Vilnių dar neįžengus. Kai poetas kviečia: „neškite, vaikai, deglus, nuo aukštų bokštų tešviečia ugnys ir tekyla į dangų džiaugsmo šūksniai, kiekvienas tedėkoja nugalėtoji karaliui ir garsiesiems savo laiko kariams, kurių dėka buvo pelnyta pergalė“²², jis turėjo ar galėjo turėti galvoje ne vien Krokuvos, bet ir Vilniaus miestiečius. Nors baigdamas žodžiais, jog ir pats kaip padėką sukūręs šias eiles, kokias tik sugebėjo, liudijančias tokį didį triumfą, ir pasirūpinęs, jas išspausdinti, autorius jau netiesiogiai nurodo į Krokuvą²³.

Į kūrinį, dar labiau susijusių su Krokuvos aplinka, gretą patenka ir Valentino Eko (Eckius, Ekus, Eck) „Himnas, raginantis Krokuvą, kad liautųsi raudojus, ką ji ilgai darė dėl pavojingų nenugalimojo savo karaliaus Žygimanto karo veiksmų prieš maskvėnus, ir dėl įžymios pergalės pritardama triumfuotų“ (*Hymnus exhortatorius Valentini Ekii Philyripolitani ad Cracoviam ut diutinos singultus quos hactenus ob incertos invictissimi regis sui Sigismundi tumultus contra Moschos habuit, deponat atque plausibiliter ob insignem victoriam triumphet*) orientuotas į Krokuvos miesto auditoriją²⁴. Kaip atskiras spaudinys Krokuvoje išleistas (o vėliau įtrauktas į Romos leidinį ir perspausdintas

²² Ferte faces, pueri! Celsis de turribus ignis
Luceat et laetus feriat modo sidera clamor!
Victori quisquis regi clarisque sub isto
Tempore militibus, per quos victoria parta est,
Gratetur! [...]

Ibid., p. 63, eil. 88–92.

²³ [...] At ipse,
Quos subito potui numeros conflare calore,
Excudi, tanti testes utcumque triumphi.

Ibid., eil. 106–108.

²⁴ Šiam autoriui priklauso ir ketureilis kreipinys į skaitytoją tituliname leidinio puslapyje, žr.: Joannis Dantisci *Carmen extemporarium de victoria insigni ex Moschis Illustrissimi principis Sigismundi*. Jis publikuotas ir Romos rinkinyje kaip *Valentini Ekii Philyripolitani „Hymnus“*, in: *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum*, I. B–Bii.

antrą kartą) buvo ir dancigiečio Kristoforo Suchtenijaus, Pauliaus Krosniečio mokinio, kūriny. Jis išėjo Krokuvos Halerio spaustuvėje 1514 m. lapkritį²⁵. O pats Suchtenijus nuo 1511 m. gyveno Romoje (tarp kitko – Jokūbo Pizono laiško adresato Jono Koricijaus (Coricius, Coritius, Goritz ir kt. pavardės formos) aplinkoje) ir tik per romietiškų ryšius su lenkais jį galėjo pasiekti atgarsiai apie konflikto su Maskva atomazgą prie Oršos; taip pat – laiškais atėjusi oficiali informacija apie tolimame krašte vykusį mušį. Vien dėl šių aplinkybių jo eilės pasižymi ne kokia nors poetizuota autentika, o pasirinktų šlovinamųjų literatūros priemonių konvencionalumu.

Prie tokių kūrinių galima priskirti Bernardo Vapovskio pergale šlovinančią poemėlę „Panegirikas“. Ji parašyta jam būnant Romoje ir ten 1515 m. išspausdinta kartu su kitais čia aptariamais proginiais kūriniais, o ir viso leidinio pagrindinis rengėjas turbūt buvo pats Vapovskis²⁶.

Paminėtina, kad 1514 m. Krokuvoje Unglerio spaustuvėje išėjo Maskvėno nugalėtojui valdovui Žygimantui skirta Kasparo Velijaus Ursino giesmė²⁷. Šis autorius, 1512 m. atvykęs į Romą, joje tebebuvo

²⁵ *De nobili et gloriosa victoria per invictissimum Polon[iae] Reg[em] Magn[um] Duc[em] Lith[uaniae] D[ominum] Sigismundum a Moscis reportata*. Impresum apud Joannem Haller in regia urbe Cracovia, 1514, mense novembri. 4°. Aprašyta pagal *Estr.*, t. 30, p. 6. Naudotasi tekstu, 1515 m. perspausdintu minėtame Romos rinkinyje: Christophori Suchrenii Gedanen[is] „Silva“, in: *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscoviurum*, l. Bii–C.

²⁶ Bernardi Vapovski de Radochonice „Panegiris“, in: *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscoviurum per Serenis[simum] ac Inuictis[simum] D[ominum] Sigismundum Regem Poloniae magnum Ducem Lituaniae: Russiae: Prussiae: Sarmatieque Europae Dominum et heredem apud aras Alexandri magni peracta*, [Romae, 1515], l. [Cv]–[Dv]. Prieinamiausia publikacija: Bernardi Vapovski de Radochonice „Panegiris“, in: *Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochonic kantora katedr. krakowskiego czając ostatnia czasy podługoszowskie obejmująca (1480–1535)*, wyd. J. Szujski, Kraków: W Drukarni c. k. Uniwersytetu Jagiell., 1874 = *Scriptores rerum Polonicarum*, t. II, Cracoviae, 1874, p. 347–353.

²⁷ Casparis Velii Silesitae, *ad Sigismundum Regem Poloniae, Moschorum victorem, Poema heroicum*, Cracoviae: imprimebat Florianus Vngler, 1514. Vėliau perspausdintas kitu pavadinimu: *In inclitum Regem Sigismundum Poloniae, ob Moschos debellatos Epinicion*, in: Casparis Ursini Velii e Germanis Silesii *Poematum libri quinque*, Basyleae, 1522. Aprašyta pagal: *Estr.*, t. 32, p. 64.

(kaip ir ką tik minėtasis Suchtenijus) ir tuomet, kai 1515 m. ten šviesą išvydo kiti čia aptariami Oršos pergalei skirti proginiai eilėraščiai rinkinyje *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum*, tačiau į jį šio autoriaus eilėraštis nebuvo įtrauktas. Iš Silezijos kilusiam autoriui labiau rūpėjo savos aktualijos. Ne tik aukštinama Oršos pergalė, bet ir nostalgiskai apdainuojamas laikas, kai Žygimantas valdė jo gimtąjį kraštą. Jam labai rūpi ir turkų grėsmė, antiturkiška Leono X politika, Europos valdovų santauka šiuo klausimu. Galime spėti, kad šiame kontekste imperatoriui – Žygimanto Senojo tuometiniam priešui (iki 1515 m. Vienos suvažiavimo susitarimų) – teikiamas vaidmuo ir tai, kad pats Ursinas buvo glaudžiai susijęs su imperatoriaus diplomatu Motiejumi Langu, trukdė šio autoriaus kūrybą perspausdinti „Europinės Sarmatijos valdovo“ pergalei skirtame Romos leidinyje.

Apžvelgus matyti, kad susidaro nemažas pluoštas Krokovoje, Romoje parašytų kūrinių. Tačiau dėmesio centre išlaikant LDK, svarbesni yra kiti autoriai ir kūriniai, mat dalis jų daug artimiau susiję su Lietuvos realijomis, sukurti čia atvykusių humanistinių ambicijų turėjusių autorių. Atskirai minėtini yra du tokie iš Romos leidinio, kurių dar neaptarėme – Andriejus Kšyckis (Cricius) ir popiežiaus nuncijus Jokūbas Pisonas (Piso). Jie buvo ne menkesniu už kitus, o gal ir didesniu, plunksnos talentu apdovanoti humanistinės kultūros adeptai ir propaguotojai. Jų tekstai tiesiogiai ar netiesiogiai daug pasako apie to meto LDK kultūrinę situaciją, yra atsiradę lietuviškoje aplinkoje ir, manytina, o kai kada ir tikra, čia rado pirmuosius skaitytojus ir vertintojus.

Nesileisdami į poetinės kūrinių vertės klausimus, galime aiškiai pabrėžti vieną ryškų šių dviejų autorių tekstų bruožą – jie dvelkia asmeniniais įspūdžiais, pažintine prasme darančiais juos daug vertingesnius, įtaigesnius už kitus, todėl net ir jų panegirinis aspektas greta gyvų įspūdžių reiškiasi daug harmoningiau ar bent turiningiau. Aplinkybės, vietos, asmenys čia nusakomi bei įvardijami daug konkrečiau. Tuo jų proginė kūryba skiriasi net nuo Jono Dantisko Vilniuje parašyto epinikijo, kuriame tas taip ir nepaminimas Vilnius

koreliuoja su numanoma Krokuva, kur pasirodė spaudinys, net galime įsivaizduoti, kad kroviečiui skaitytojui nekilo jokios abejonės dėl to, kad adresatas visų pirma yra jis.

Kalbėdami apie literatūrinę prozą, pirmiausia turime pastebėti į Vilnių pas Žygimantą Senąjį atvykusį popiežiaus pasiuntinį Jokūbą Pisoną. Jis humanistiniu stiliumi parašė savo draugui Jonui Koricijui adresuotą laišką, kuris ir tapo jei ne oficialiu, tai vienu iš pagrindinių pasakojimų Europai apie mūsų, parašytu literatūrine laiško forma. Tuo metu iš karto buvo mažiausiai du kartus publikuotas – kaip atskira knygelė²⁸ ir įtrauktas į Bazelyje išleistą rinkinį²⁹. Pisonas čia būdamas taip pat sukūrė ir keletą eilėraščių³⁰. Vienas iš jų buvo įtrauktas į ne kartą minėtą Romoje išleistą rinkinį ir yra priešpaskutinis jame publikuotas kūrinys³¹.

Iš tekstų autorių, labiau susijusių su LDK, minėtinas Vilniaus katedros kapitulos kanauninkas (nuo 1518 m.), tuomet neseniai Krovuvos akademiją palikęs jos profesorius Jonas Amatas Sicilietis (Joannes Amatus Siculus). Kaip tik 1514 m. Lk ir Ldk Žygimantas jį, tuomet stokojusį pragyvenimo šaltinio, buvo rekomendavęs Žemaičių vyskupui Martynui, kad šis suteiktų vakuojančią beneficiją savo vyskupijoje³². Šio humanisto laiškas autoriui (Andriejui Kšyckiui)

²⁸ [Jacobus Piso], *Epistola Pisonis ad Joannem Coritium de conflictu Polonorum cum Moscovitis*, b. v., b. m., [Romae?, 1514?], 4°, 6 nenum. l.

²⁹ [Jacobus Piso], „Epistola Pisonis ad Joannem Coritium, de conflictu Polonorum et Lituorum cum Moscovitis“, in: *Iani Damiani Senensis ad Leonem X. Pont. Max. de expeditione in Turcas Elegeia cum argutissimis doctissimorum virorum epigramatibus*. [...], Basileae: Joannes Frobenius typis suis excudebat, Mense Augusto, 1515, 4°, l. Biii r–[Eiiii verso].

³⁰ Plg. *Estr.*, t. 24, p. 331. Nurodoma, kad jo poezijos rinkinyje *Schedia* (Vienne Austriae, 1554), be kitų eilėraščių, buvo ir šie: *De Rege Poloniae, De eodem Rege, De Lithuania*. Pastarasis eilėraštis su lietuvišku vertimu publikuotas: *Gratulatio Vilnae = Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys*, sudarė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 76–77.

³¹ Iacobi Pisonis „Epigramma“, in: *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscoviorum*, l. [Aiii–Aiiii verso].

³² Danuta Quirini-Popławska, „Silvius (Siculus) Jan“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, Warszawa–Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1996–1997, t. 37, p. 503.

pradedama nedidelį pastarojo proginės poezijos rinkinį, išleistą 1515 m. Krokuvoje kaip atskiras spaudinys³³. Laiško pradžia skamba taip: „Jonas Silvijus Amatas, abiejų teisių daktaras, Andriejui Kšyckiui, prakilniausiam jaunuoliui, Lenkijos Karalystės karalienės sekretoriui ir savo ponui siunčia kuo didžiausius sveikinimus“ (*Joannes Silvius Amatus i[ur]is u[triusque] d[oct]or Andree Critio Juveni ornatissimo Regine Re[gni] Po[lonie] Cancellario et domino suo s[alutem] p[lurimam] d[icit]*). Jono Amato tekste Kšyckis prilyginamas Ovidijui Nazonui, o tuometinė karalienė Barbora – šio apdainuotai Penelopei. Mat pirmąjį rinkinio eilėraščių Kšyckis parašė eiliuoto pačios Barbaros laiško į karą išvykusiam sutuoktiniui valdovui Žygimantui forma – imituodamas Ovidijaus kūrinių *Heroides*³⁴.

Apskritai iš proginius kūrinius prieš ir po mūšio parašiusių autorių ir dalykine, ir literatūrine prasme bene svarbiausias buvo „jaunuolis“ Andriejus Kšyckis. Jis, kaip ir Jokūbas Pisonas, buvo nuvykęs bent jau iki Vilniaus, nors Oršos apylinkių ir nepasiekė. Būdamas tuometinės Lenkijos ir Lietuvos valdovo Žygimanto žmonos Barbaros asmeninis sekretorius ir atvykęs su jos dvaru, kaip manoma, dar 1513 m. pabaigoje, energingai išnaudodamas savo poetinius sugebėjimus, jis sukūrė pluoštą „vilnietišku“ eilėraščių, daugiau ar mažiau skirtų valdovui ir jo sutuoktinei pašlovinti bei įamžinti. Bent jau kiekybiškai jis akivaizdžiai pranoko kitus Oršą apdainavusius poetus. Kaip minėta, Krokuvoje buvo išleistas atskiras rinkinys, kurį sudaro penki nevienodo ilgio jo eilėraščiai (o su dviem ketureilėmis epigramomis – dedikacine ir herbine – septyni). Parašytasis Ovidijaus *Herojes* imituojančia forma kūrinių pasirodė tinkamas įtraukti ir į Romos rinkinį kaip „Andriejaus Kšyckio laiškas Lenkijos karaliui

³³ *Ad Divum Sigismundum Polonie Regem et Magnum Ducem Lithuanie semper invictum post partam de Moskis victoriam Andree Krziczki inclite coniugis sue Cancellarii Carmen*, Cracovie: In aedibus Ioannis Haller, 4°, 13 nenum l. Perspausdinta AT, t. III, p. 191–202.

³⁴ Neseniai pasirodė lietuviškas šio Ovidijaus kūrinių vertimas: Ovidijus, *Herojų laišakai*, iš lotynų kalbos išvertė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Mintis, 2011, 195 p.

karalienės vardu“ (*Andree Criczki nomine Regine ad Regem Polonie Epistola*) kartu su trumpesniu eilėraščiu – „Epigrama“ (*Eiusdem ad Regem Polonie Epigramma*)³⁵.

Kalbant apie lietuviškąsias realijas svarbu atkreipti dėmesį į poetiniuose tekstuose užfiksuotus poeto autentiškus įspūdžius ir smalsų žvilgsnį. Antai Kšyckis buvo vienas pirmųjų, eilėse paminėjusių dar nekanonizuotam, bet dėl šventumo garso gerbiamam Kazimierui, tikram Žygimanto vyresniajam broliui, palaidotam Vilniaus katedroje, žmonių skiriamus votus ir vykstančius išgijimo stebuklus. Apie tai skaitome trečiajame Krokuvos rinkinio eilėraštyje, skirtame šv. Kazimiero kapui ir parašytame, kaip rodo jo pavadinimas, vos atvykus į Vilnių, tai yra dar 1513 m. pabaigoje (*Eiusdem ad tumulum Divi Kasimiri fratris Regii salutatio in principio adventus in Vilnam*)³⁶. Kšyckis dar parašė ir greta šio eilėraščio publikuojamą eiliuotą „epitafiją“ šv. Kazimiero kapui. Kitų jo kūrinijų potekstėje taip pat visų pirma galima įžvelgti literatūros priemonėmis realizuojamą siekį išaukštinti valdovą Žygimantą ir visą Jogailaičių dinastiją. Be minėtojo Ovidijaus *Herojų* laiškus primenančio eiliuoto karalienės Barbaros laiško išvykusiam į karą Žygimantui, iš kūrinijų, sukurtų po pergalės, svarbiausias ir ilgiausias – „Giesmė, trumpai aprašanti tos pačios pergalės žygdarbius“ (*Cantilena eiusdem victoriae rem gestam summarie continens*). Joje rimuotomis strofomis³⁷ pateikiama ir pergalės priešistorė, ir mūšio eiga, minint daug detalių ir dalyvių vardų. Nors tai yra kūrinys, aukštinantis valdovą kaip *pater patriae*, pelniusį,

³⁵ *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum*, l. Dii– [Diiii].

³⁶ *Ad Divum Sigismundum Polonie Regem et Magnum Ducem Lithuanie*, op. cit., l. B–Bii. Šie eilėraščiai su Onos Daukšienės vertimais publikuoti leidinyje *Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri = Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai*, sudarė, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2003, p. 156–161. Be minėtos *Acta Tomiciana* publikacijos, visi čia minimi eilėraščiai išleisti poeto eilėraščių rinkinyje: Andreas Cricius, *Carmina*, edidit Casimirus Morawski, (*Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinarum*, vol. III), Cracoviae: Typis universitatis Jagellonicae, 1888, p. 36–56.

³⁷ Kaip pastebi lenkų tyrinėtojas, eilėraštyje yra atkartota bažnytinės giesmės „Stabat Mater Dolorosa“ ritmika: Nowak-Dłużewski, op. cit., p. 53.

anot Kšyckio, ketvirtąjį triumfą savo gyvenime, bet kartu – ir istorinis amžininko bei įvykių dalyvio liudijimas. Jame antikinę poetinę formą bei poetinę kalbą ir mitologines realijas pakeičia „demokratiškesnė“ viduramžiška eilėdara ir į ją įvilktas faktais grįstas, iš esmės chronologinis pasakojimas. Tai pats autorius pažymi pavadinime. Kūrinyje yra ir mūšio aplinkybių bei detalių, svarbių ir istoriškai.

Su Oršos pergale susiję Kšyckio raštai yra geras pavyzdys, kad literatūros šaltiniuose nuo XVI a. pradžios vis dažniau randame literatūrinių Vilniaus aprašymų ar paminėjimų. Šiuo atveju Lietuvos sostinė vaizduojama 1514 m. rudenį laukianti karinio triumfo. Galime konstatuoti, kad Oršos pergalei skirti kūriniai yra vienas ankstyviausių bent kiek išsamesnių liudijimų apie triumfo proginius renginius Vilniuje. Lk ir Ldk Žygimantas į Vilnių grįžta pergalės prieš Maskvą didybėje, vedinas belaisviais priešais ir griaudint pabūklų salvėms, viską stebint suplūdusiems į gatves ta proga miestiečiams:

Jau norėdamas išvysti tavo triumfą džiūgaujantis miestas
Tave kviečiasi darydamas įžadus, melddamasis ir giedodamas giesmes.³⁸

Apie tai kiek plačiau Kšyckis rašo ir kitame minėtame eilėraštyje:

Kai tu grįžai į Vilnių,
Triumfo eisenoje vedei
Svarbiausius belaisvius,

Kuriuos išskirstei po vežimus,
Leidai visus apžiūrėti
Visai liaudžiai.

³⁸ *Iamque videre tuum cupiens urbs laeta triumphum
Te votis, precibus carminibusque vocat.*

Tai eilutės iš minėto Kšyckio eilėraščio, sukurto karalienės vardu valdovui vyrui rašomo laiško forma: „Ad Serenissimum Dominum Sigismundum Primum et magnum Lithuaniae ducem nomine inclitae reginae Barbarae coniugis suae post partum de Moscis victoriam epistula Andreae Cricii cancellarii.“ In: Andreas Cricius, *Carmina*, edidit, praefatione instruxit, adnotationibus illustravit Casimirus Morawski, (*Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum*, vol. III), Cracoviae: Typis Universitatis Jagellonicae, 1888, p. 41 (versus 127–128). (Tas pat: *AT*, t. 3, p. 194–195.) Kur nepažymėta kitaip, vertimas į lietuvių kalbą yra straipsnio autoriaus.

Kas tik matė tiek daug kunigaikščių (vadų) ir didikų,
Surištų ir sukaustytų grandinėmis,
 Vilkinčių kareiviškais apsiaustais, –

Kiekvienas verkė iš džiaugsmo,
Ir tave sveikino kaip
 Tėvynės išgelbėtoją.

Bažnyčiose skambėjo varpai,
Garbieji kunigai
 Giedojo džiaugsmo himnus.³⁹

Kad triumfo iškilmių būta ištis įspūdingų, liudija ir situotosios eilės, ir faktas, kad Vilniaus katedroje buvo iškabintos ir ilgą laiką saugomos paimtos priešo vėliavos. Pergalė buvo pasiekta rugsėjo 8 d. – per Švč. Mergelės Marijos gimimo šventę – ir Lk ir Ldk Žygimantas atsidėkodamas Jasna Guros šventovėje vėliau liepė iškabinti dalį maskvėnų vėliavų, paimtų kaip karo grobis, prieš stebuklingą Dievo Motinos paveikslą (užuominą į tokį sumanymą galime išvelgti jau Jono Dantisko eilėse⁴⁰). Urszulos Borkowskos veikale minima, kad

³⁹ Tu cum Vilnam rediisti,
In triumphum produxisti
 Captivos primarios,
Quos per currus distinxisti
Omnes omni praeuisti
 Inspectandos populo.
Qui cum vidit catenatos
Compeditos et sagatos
 Tot duces et proceres,
Quisque gaudens lacrimavit
Teque suae salutavit
 Redemptorem patriae.
Aera templis resonabant,
Laetos hymnos decantabant
 Verendi Sacricolae.

Andreas Cricius, „Cantilena de victoria e Moscis parta die natali Sanctae Mariae 1514 rem summarie continens Andreae Cricii inclitae reginae Barbarae Cancellarii“, in: Idem, *Carmina*, p. 52 (eil. 327–341). (Tas pat: *AT*, t. 3, p. 200.)

⁴⁰ Laus tibi sit, summi Genetrix veneranda Tonantis,
Cuius natalis nobis haec gaudia fecit!
Te duce magnanimus processit miles in hostes,

tai pirmas kartas, kai Jasna Gura minima kaip karo trofėjų kaupimo vieta⁴¹. Tačiau dar gerokai prieš tai visos paimtos priešo vėliavos buvo apžiūrėtos vilniečių (o gal ir kituose pakeliui iki Vilniaus pasitaikiusiuose miestuose) ir iškabintos Vilniaus katedroje. Ši detalė pagausina mūsų žinias ir pagyvina mūsų įsivaizdavimą apie triumfo iškilmes Vilniuje, nors nuoseklaus jų aprašymo, skirtingai nei, pavyzdžiui, dar po šimtmečio (1611 m.⁴²), neišliko. Galime būti tikri, kad tos vėliavos buvo nešamos eisenoje kartu su vedamais belaisviais Vilniaus gatvėmis, įneštos ir pakabintos kaip padėkos ženklas pagrindinėje Lietuvos šventovėje, kur jas dar bent pusanatro dešimtmečio galėjo matyti ir miestiečiai, ir visi apsilankantys. Katedroje sukabinti karo trofėjai veikė ir lietuvišką pilietinę bei tautinę savimonę, kėlė pasididžiavimą, žadino viltį Lietuvą deramai kovosiant su Maskvos jėga.

Kad šitoks kultūrinio, devocinio pergalės įamžinimo visuomenės atmintyje ženklas buvo išties svarbus, liudija ir žinia apie vėliavų netekimą. Dar XVI a. viduryje Mykolas Lietuvis savo traktate randa reikalą paminėti, jog jos sudegusios per 1530 metų gaisrą (nuo kurio Mykolui Lietuviui rašant jau buvo praėjęs visas dvidešimtmetis). Turime įrodymą, kad Oršos pergalė buvo tapusi neatsiejamu LDK visuomenės santykio su Maskvos valstybe dėmeniu, anaipatol ne pamirštu, o istorinės atminties dalimi tapusiu faktu. Ganėtinau simbolišku, savyje įkūnijusiu tų sudėtingų santykių įtampą – pasididžiavimą pergale

Te duce prostrati Moscorum milia multa,
Te duce victrici fugientes ense necati.
Inde brevi spoliis remeabit dives opimis
Haec tua gens, figet bene parta tropaea sacratis
Rite tholis, haec nam per te victoria nostra est.

Ioannes Dantiscus, „De victoria Sigismundi“, in: Ioannis Dantisci poetae laureati *Carmina*, p. 61, eil. 32–39.

⁴¹ Urszula Borkowska, „Pobożność rodziny Kazimierza Jagiellończyka“, in: *Analecta Cracoviensia*, t. XVI, 1984, p. 27–28.

⁴² *Triumfo diena. 1611m. birželio 13 d. Smolensko pergalė ir iškilmingas Zigmano Vazos sutikimas Vilniuje 1611 m. liepos 24 d.*, parengė Eugenija Ulčinaitė ir Eugenijus Saviščevas, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2011.

ir grėsmės suvokimą. Mykolas Lietuvis apie tai papasakoja IX-ame publikuotame savo veikalo fragmente, plėtodamas mintį apie maskvėnų klastingumą, polinkį Maskvai išduoti LDK kylančius pavojus. Marginalijoje įvardyta (galbūt ne paties Mykolo Lietuvio, o leidėjų) tema – „Blogieji maskvėnai“ (*Mosci mali*):

Šios priedermės žmonės esti klastingi ir sukčiai, niekad neparodo savo širdies ir neturi tvirto nusistatymo. Sugrįžę į savo tėvynę ir tapę vadais, jie nuožmiai nuterioja mūsų kraštus. Tarp maskvėnų bėglių, kurie tamsiomis naktimis Vilniuje žudė žmones ir vadavo iš kalėjimo savo giminės belaisvius⁴³, buvo vienas kunigas, jis, slapta išgavęs iš karališkosios raštinės sutarčių, įsakymų ir pasitarimų nuorašus, siuntinėjo juos savo kunigaikščiui. [...] Ir kai 1529 metais išdegė visas Vilnius, tie klastingi ir piktadariški žmonės bematant tat pranešė savo kunigaikščiui. Tuo metu dengtoje šviniu ir pagražintoj auksuotais kupolais Šventojo Stanislovo katedroj, kur buvo daug auksinių ir sidabrinių indų ir brangių akmenų, sudegė apie 300 senų vėliavų, su pergalemis atimtų iš roksolanų, maskvėnų, totorių, vokiečių ir kitų tautų, ir 12 naujų vėliavų, kurios ten buvo pakabintos, nugalėjus maskvėnus prie Oršos 1514 m. rugsėjo 8 d., Mergelės Marijos gimimo dieną, kada buvo nukauta ir paimta nelaisvėn 80 000 žmonių.⁴⁴

⁴³ Galima manyti, kad tai Oršos ir kitų mūšių su Maskvos kariuomene belaisviai, ilgus metus leidę nelaisvėje Lietuvoje. Apie tokį jų vadavimo būdą daugiau žinių neteko aptikti.

⁴⁴ „Est namque hoc hominum genus dolosum, & perfidum, nusquam syn-cera fide vel animo firmo. reuersi in patriam ducesque sui facti, vastarunt audacius regiones nostras. Inter perfugas Moscos, qui intempestis noctibus homines Vilnae contrucidabant, & ex carcere suae gentis captiuos liberabant, fuit vnus presbyter qui cancellariae regiae clandestine quaesita exempla foederum, decretorum, consiliorum, ad suum Ducem mittebat. [...] & cum anno 1529. omnis Vilna deflagraret, festim hoc istud sagax & sceleratum genus hominum, principi suo indicauit. vbi in templo cathedrali divi Stanislai, plumbo tecti & fastigijs inauratis, multisque vasis aureis, argenteis atque gemmis ornati, conflagarunt antiqua vexilla, in victorijs acquisita Roxolanorum, Moscorum, Alemanorum aliorumque populorum circiter trecenta, noua 12. quae ibidem appensa erant, post victoriam de Moscis ad Orsam 1514. 8. Septembris, natali die Mariae virginis: Cum caesorum & captiuorum octoginta millia essent.“ Michalonis Lituani, *De moribus Tartarorum, Lituanoorum et Moscorum, fragmina decem, multiplici Historia referta*, Basileae: Apud Conradium Waldkirchium, MDCXV, p. 32–33. Cit. iš: Mykolas Lietuvis, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius dešimt įvairaus istorinio turinio fragmentų*, iš lotynų kalbos vertė Ignas Jonynas, Vilnius: Vaga, 1966, p. 59–60.

Kai kurios Mykolo Lietuvio pateikiamos detalės, kaip minėta, nežinomos iš kitų šaltinių ir rodo, kad remtasi ne tik istoriografine, bet ir gyvąja tradicija, žmonių (ir sava) atmintimi.

Atskira įdomi su visuomenine atmintimi susijusi tema – šventieji, jų dangiškos pagalbos mūšių, karinių pergalių metu visuomeninė recepcija. Oršos mūšio šventasis, tiesęs kelią į pergalę, galėjo būti šv. Kazimieras. Tačiau tuomet šventumo šlovę pelnęs velionis valdovo brolis dar nebuvo kanonizuotas. Galima neabejoti, kad jo dangiška parama buvo jaučiama, jos buvo meldžiama, bet nei vienalaikiai su tais įvykiais, nei vėlesni šaltiniai nepasakoja mums apie jį tiesiogiai taip, kaip, pavyzdžiui, Žalgirio mūšio kontekste (taip pat ir Jono Dlugošo aprašyme) yra minimas šv. Stanislovas⁴⁵.

Didelę reikšmę turėjo ir tai, kad mūšis vyko rugsėjo 8 dieną (pagal Julijaus kalendorių) ir sutapo su Švč. Mergelės Marijos gimimo dienos švente. Su Marijos dangiška pagalba visų pirma ir buvo susieta pelnyta pergalė. Bet Orša yra tarsi įžanga į netrukus vyksiančius Kazimiero pasirodymo ir pagalbos kovoje su Maskva stebuklus. Nenutrūkstamas niokojantis Maskvos valstybės karinis spaudimas vertė lietuvius

⁴⁵ Tarp kitko, lenkų Šventojo Kryžiaus vienuolyno kronikos tekste šv. Stanislovo pagalba minima kaip padėjusi pasiekti pergalę prie Oršos. Kiek tai yra tam tikra istoriografinė „bendroji vieta“ ir maldingas bei dėkingas atsidūsėjimas, kreipiantis į pagrindinį Lenkijos globėją, o kiek atspindėjo konkrečią ir aiškia amžininkų nuomonę, galima ginčytis. Iš karto po Oršos mūšio parašytuose šaltiniuose šv. Stanislovas nėra minimas. Minėtame šaltinyje apie šį šventąjį užsiminta tokiais žodžiais: „1514 Viešpaties metais tas pats šviesiausias Lenkijos karalius Žygimantas sunaikino didžiai beprotiškos rusų atskalinų sektos pasipūtimą, trisdešimt tūkstančių pačių maskvėnų, klastingų ir sulaužusių paliaubas, su Dievo ir šventojo Stanislovo pagalba Mergelės Marijos gimimo dieną paklojo, sumušė ir penkiasdešimt vaivadų, vadų, lauko vadų ir kitų maskvėnų kilmingųjų į Vilnių, į Lietuvą, nelaisvėn atsivedė.“ (*Anno domini 1514 idem serenissimus rex Poloniae Sigismundus superbiam scismaticorum Ruthenorum, secte stolidissime, Moscovitas ipsos perfidos ac periuros treugarum, triginta milia cum auxilio dei et sancti Stanislai, in die natiuitatis Marie virginis humiliter prostravit, profligavit, et quinquaginta palatinos, capitaneos, campiductores et alios nobiles ipsorum Moscovitarum in Vylnam, Lythwaniam, ad captiuitatem adduxit.* Žr.: „Rocznik Świętokrzyski“, in: *Monumenta Poloniae Historica = Pomniki dziejowe Polski*, Lwów: W komisie księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1878, t. 3, p. 90.)

kreipti akis į artimesnį savą, savos tėvynės gynimu besirūpinantį ir ją globojantį šventąjį. Pirmasis šv. Kazimiero stebuklas, datuojamas 1518 m., įvyks po ketverių metų prie Polocko – tebesitęsiant tam pačiam karui su Maskva. O jau tarp šių datų (1514 ir 1518 m.) Kazimiero vardas minimas meniniuose kūriniuose ir rašytiniuose šaltiniuose, tiesiogiai ar netiesiogiai susijusiuoseais su jo šventu atminimu, jau egzistuojančia jo gerbimo, ypač Vilniuje, tradicija, su pastangomis jį kanonizuoti. Tuo metu sukuriama Jono Visliciečio poema, kurioje minimas šventumu garsėjantis valdovo Žygimanto vyresnysis brolis⁴⁶ (Kšyckis savo eilėraščiuose jau egzistuojantį kultą fiksuoja į Vilnių atvykęs dar 1513 m.). Jo kanonizacija Romoje (kur tuo metu buvo atvykęs ir Vilniaus vyskupas Radvila) rūpintis pradedama tais pačiais 1514 m., kai Amžinąjį miestą pasiekia žinios apie pergalę prieš Maskvą, ir tai daro tie patys prie Šventojo Sosto buvę valdovo diplomatai ir Lietuvos ir Lenkijos bažnyčios hierarchai – Vilniaus vyskupas Albertas Radvila, Vilniaus kanauninkas Laurynas Miendzyleskis ir turbūt didžiausią svorį tvarkant reikalus su Apaštališkuoju sostu turėjęs aukščiausias iš valdovo Žygimanto atstovų Romoje – Gniezno arkivyskupas Jonas Laskis⁴⁷.

⁴⁶ Žr.: Jonas Vislicietis, *Prūsų karas*, parengė ir išvertė Eugenija Ulčinaité = Joannes Vislicensis, *Bellum Prutenum*, comparavit et transtulit Eugenija Ulčinaité, Vilnius: Mintis, 1997, p. 96–99. Čia labai aiškiai suskamba šv. Kazimiero kaip atramos karuose su Maskva tema:

Condita cuius opem miseris mortalibus ossa
 Sacra ferunt multis etiam solamina maestis.
 At nunc o iuvenis fer opem sacrate Polonis
 Et patrium tutare solum fratremque modestum
 Qui modo cum diris gerit effera proelia Moscis.

„Jo šventi palaikai mirtingiesiems teikia pagalbą,
 Neša paguodą liūdniems ir padeda vargšams gyventi.
 Šventas jaunuoli, dabar teik lenkams geidautą pagalbą,
 Žemę tėvynės apgink ir brolių santūrių saugok:
 Jis su maskvėnais žiauriai įnirtinguose mūšiuose kaujas.“
 (Vertė Eugenija Ulčinaité.)

⁴⁷ Čia paminėtina, kad Gniezno arkivyskupas Jonas Laskis 1518 m. buvo atvykęs į Vilnių ir net įvykdė Kazimiero kanonizacijai reikalingą pirmąjį procesą (neišklikęs).

Tais metas, kai yra dokumentuotos pirmos kanonizacijos pa-
stangos, jau buvo praėję 30 metų nuo šventumu pagarsėjusio princo
Kazimiero mirties. Kazimiero kulto istorijoje galime aiškiai įžvelgti
jei ne tiesiai išvardijamą, tai vis tiek labai stiprų ir aiškų šio mūšio ir
pergalės bei jos pasekmių poveikį. Šv. Kazimiero kulto tyrėjas Hern-
rykas Damianas Wojtyska taikliai yra pastebėjęs, kad šiame kontekste
labai iškalbinga Jokūbo Pizono laiško mintis, kad „išties reikia pri-
pažinti, jog tai įvyko [pergalė buvo pasiekta] ne be šventųjų globos“
ir pastebėjimas, kad malda už būsimą pergalę, o po jos – padėkomis
Dievui skambėjo visos bažnyčios⁴⁸. Tai vyko Vilniuje, iš kur ir buvo
rašoma. Meldžiamasi neabejotinai buvo ir katedrinėje bažnyčioje prie
Kazimiero kapo. Jau Kšyckis savo eilėse prašė palaimintuoju laikomo
Kazimiero pagalbos tėvynei ir valdovui broliui:

Ad te confugimus fessi, tua numina votis
Pulsamus, patriae protinus affer opem,
Affer opem patriae, clarum ne desere fratrem[.]

Nukamuoti, tavęsp keliaujame priebėgos, votais
Beldžiamės, vis melddami: gelbėk, tėvynei padėk,
Gelbėk, tėvynei padėk, neapleiski garsiojo brolio[.]⁴⁹

Oršos pergalės metų ir Kazimiero kanonizacijos pradžios sąsajas
gana neblogai atskleidžia išlikę dokumentiniai šaltiniai⁵⁰ ar užuo-
minos apie juos. Žinoma, kad 1514 m. rugsėjo 24 d. į Romą atvyko

⁴⁸ „Ut certe fateri necesse sit, haec sine diuum numine non euenisse. Cum alioqui Rex ipse re quidem uera Christianissimus sit semperque fuerit. Assiduis enim pro uictoria supplicationibus, ea deinde parta, gratiarum actionibus templa omnia sonabant.“ Žr.: „Epistola Pisonis ad Ioannem Coritium, de conflictu Polonorum et Lituatorum cum Moscovitis“, in: *Iani Damiani Senensis ad Leonem X. Pont. Max. de expeditione in Turcas Elegeia cum argutissimis doctissimorum virorum epigramatibus, op. cit.*, l. Cii; idem.: *AT*, t. 3, p. 205.

⁴⁹ „Prie šventojo Kazimiero, karaliaus brolio, kapo. Garbiosios Barboros, Lenkijos karalienės, kanclerio Andriejaus Kšyckio sveikinimas pirmąkart atvykus į Vilnių“, vertė Ona Daukšienė, in: *Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri*, p. 160–161.

⁵⁰ Aptarti: Mintautas Čiurinskas, „Įvadas“, in: *Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri, op.cit.*, p. 22–25. Naujausia publikacija: *ibid.*, p. 156–181 et passim.

„ponas Vilniaus prepozitas“ ir karaliaus sekretorius Laurynas Mien-
dzyleskis, kuris, be kitų jam karaliaus pavestų reikalų, „atkakliai siekia
palaimintojo Kazimiero kanonizacijos“⁵¹. Greitai po to Lenkijos
primui Jonui Laskiui ir Vilniaus vyskupui Albertui Radvilai ir Mien-
dzyleskiui buvo suteikta audiencija pas popiežių (1514 m. rugsėjo
30 d.) ir remiami Lenkijos viceprotektoriaus kard. Petro Accolti jie
pateikė karaliaus prašymą dėl Kazimiero kanonizacijos pradžios (to
prašantis valdovo laiškas turėjo būti, jis apibendrintai minimas vėliau,
bet neišliko). Tą patį praneša Paulius Planca 1515 m. sausio 15 d.
laiške Lk ir Ldk Žygimantui. Jame taip pat susisieja Oršos pergalės
ir Kazimiero kanonizacijos temos: iš pradžių konsistorijos advokatas
Planca reiškia džiaugsmą dėl žinios apie pergalę prie Oršos, kuris buvęs
dar didesnis dėl anksčiau turėtų grėsmingų žinių apie Maskvos karinę
jėgą ir Smolensko užėmimą, o laiško pabaigoje praneša apie valdovo
brolio Kazimiero kanonizacijos reikalus⁵².

Šv. Kazimiero kulto ir kanonizacijos istorijai svarbus buvo 1515 m.
įvykęs Jogailaičių ir Habsburgų dinastijų susitaikymas ir sąjunga.
Vienos mieste Lk ir Ldk Žygimanto akivaizdoje sakydamas kalbą
imperatoriaus oratorius Joachimas Vadianas labai vaizdžiai pabrėžė
jo brolio Kazimiero šventumą ir vykstančių stebuklų gausą: „mirė
taip šventai gyvendamas, kad įtrauktas į palaimintųjų skaičių įvai-
riais ir didžiais savo stebuklais visą Lietuvą paskatino save gerbti ir
garbinti.“⁵³ Kadangi šv. Kazimiero motina buvo Elzbieta Habsbur-
gaitė, šios galingos dinastinės jėgos palankumas ir parama, be abejo,

⁵¹ Taip apie Miedzyleskj rašoma 1515 m. sausio 16 d. Jono Laskio laiško
pradžioje: „Venerabilis dominus Laurentius Miedzileski, prep[ositus] vilnensis,
XXIV Septembris anni proxime elapsi Romam venerat, qui inter alia negotia sibi
a M[aiesta]te Vestra commissa, magno studio sollicitat canonisationem Beati Ca-
simiri, frateris germani M[aiesta]tis vestre[.]“ AT, t. 3, p. 325; Idem: *Casimiriana:
fontes vitae et cultus S. Casimiri*, p. 162–163.

⁵² AT, t. 3, p. 322–323.

⁵³ „[...] ea tandem vite sanctitate decessit, ut in beatorum numerum rela-
tus, universam Lithuaniam miraculorum suorum varietate et magnitudine in
sui venerationem et cultum pellexerit.“ AT, t. 3, p. 401; Idem: *Casimiriana: fontes
vitae et cultus S. Casimiri*, p. 164–165.

prisidėjo popiežiaus kurijoje palankiai sprendžiant kanonizacijos bylos pradžios ir eigos reikalus. Po Vienos suvažiavimo atsirado nauja gera proga atnaujinti kanonizacijos pastangas: 1515 m. antrą kartą Romą pasiekė valdovo Žygimanto laišakai su prašymais Kazimierą paskelbti šventuoju⁵⁴.

1517 m., po trečios tokių prašymų „bangos“ (išlikę vyskupo Alberto bei kapitulos, Vilniaus brolių pranciškonų ir karaliaus vardu iš Vilniaus rašyti laišakai; tais metais buvo pasiųsta Vilniaus vyskupo ir minėtojo prepozito Miedzyleskio delegacija), prasidėjos kanonizacijos procesas. Ir jau 1518 m., vėliau 1519 m. įvyksta ir yra aprašomi pirmieji kariniai stebuklai, tiesiogiai siejami su šv. Kazimiero vardu. Juos aprašo ir Martyno Bielskio kronika ir 1520 m. pabaigoje Vilniuje buvęs kitas popiežiaus nuncijus Zacharijas Ferreris, kuris parašė ir pirmąją šv. Kazimiero biografiją, turinčią daug humanistinio stiliaus bruožų⁵⁵.

Lietuvos kultūros istorijoje jau yra įsitvirtinę faktai ir teiginys, kad „Lietuvos didikai norėjo susilyginti savo kultūra su užsienio aristokratais, kad į juos nebūtų žiūrima kaip į atsilikusio krašto piliečius. Vilniaus ir Trakų vaivados į politinį kongresą Vienoje 1515 m. atvyko ne tik su gausiu palydovų būriu, bet ir su šimto muzikantų orkestru, kongreso dalyviams padariusiu įspūdį. Koncerto klausėsi ir imperatorius Maksimilijonas su savo dvariškiais.“⁵⁶ Vienos suvažiavimo⁵⁷

⁵⁴ Plg. *Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri*, p. 23–24.

⁵⁵ *Vita beati Casimiri confessoris ex serenissimis Poloniae regibus, et magnis Lituaniae ducibus clarissimis a Reverendissimo patre d[omi]no Zacharia Ferrerio Vicentino pontifice Gardien[si] in Polonia et Lituania legato apostolico ex fide dignorum testium depositionibus scripta*, Vilnae, 1520, [Cracovia?, 1521].

Prieinamiausią publikaciją ir aptarimą žr.: *Casimiriana II: vitae antiquiores S. Casimiri = Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, sudarė, vertė, įvadą parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2004, p. 8–27, 45–117. Plačiau: Mintautas Čiurinskas, *XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 106–123.

⁵⁶ Juozas Jurginis, Ingė Lukšaitė, *Lietuvos kultūros istorijos bruožai: Feodalizmo epocha. Iki aštuonioliktojo amžiaus*, Vilnius: Mokslas, 1981, p. 114.

⁵⁷ Apie jį plačiau: Krzysztof Baczkowski, *Zjazd wiedeński 1515. Geneza, przebieg i znaczenie*, Warszawa: PWN, 1975.

proga buvo sukurta naujų proginių kūrinių⁵⁸, pats renginys Jono Kuspianio buvo aprašytas Vienos suvažiavimo dienoraštyje⁵⁹, tačiau jame praktiškai nėra lituanikos, o apie minėtą kultūrinį faktą daugiausia, matyt, sužinoma iš Motiejaus Strijkovskio „Kronikos“. Visi šie dalykai, susiję su tarptautine Lietuvos reprezentacija, pagal išgales čia stengiantis pasirodyti savarankiškai ir konkuruojant su valdovo Lenkijos dvaru bei diplomatija, – taip pat yra netiesioginė Oršos pergalės kultūrinė pasekmė.

Per kultūrinių reiškinių prizmę nesunkiai įžvelgtume Oršos mūšio raštijoje bei literatūroje sąsajas su Lietuvių kilmės teorijų reiškiniais XVI a. I-ame trečdalyje. Juk būtent po Vienos suvažiavimo sukuriamas Motiejaus iš Miechovo istorinis veikalas, kuriame nerasime palankumo Lietuvai, bet čia mielai pasakojama legenda apie lietuvių kilmę iš romėnų, anot Sigito Narbuto, „kaip Jogailos, o kartu ir Jogailaičių kultūrinio portreto dalis“⁶⁰. Šis istorikas kartu su kitais autoriais legendą plačiai paskleidė spausdintose knygose. 1520 m. rašydamas apie šv. Kazimierą Zacharijas Ferreris taip pat mielai pabrėžė būsimo šventojo lietuviškos kilmės sąsajas su Italija. Oršos pergalė iš karto tapo vienu pagrindinių valdovo Žygimanto Senojo gyvenimo ir jo

⁵⁸ Juliusz Nowak-Dłużewski, *Okolicznościowa poezija polityczna w Polsce, op.cit.*, p. 61–74 (skyrius „Zjazd wiedeński (1515)“).

⁵⁹ Publikuotas daug kartų. Pateikiame leidimą, prieinamą ir internete: Ioannis Cuspiniani, Praefecti urbis Viennensis, *Diarium de congressu Caesaris Maximiliani Augusti et trium regum, Vladislai Hungariae, Ludouici Bohemiae, et Sigismundi Poloniae, in urbe Viennensi facto, XVI. Julii, Anno Christi M. D. XV*, in: *Rerum Germanicarum Scriptores, ex bibliotheca Marquardi Freheri* [Freher] [...] primum editus nunc denuo recognitus curante Burcardo Gotthelfio Struvio [Struve], Argentorati: sumptibus Johannis Reinholdi Dulsscekeri, 1717, t. 2, f. 587–612. Prieiga internete: http://books.google.lt/books?id=W1M_AAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=lt (žiūrėta 2011.XII.12). Vertimas į lenkų kalbą: „Jana Kuspianiana starosty wiedeńskiego: Dziennik Zjazdu cesarza Maxymiliana i trzech krolow“, prelożył z lacińskiego Stanisław Krompolc, in: *Zbiór pamiętników do dziejów polskich*, wydał Włodzimirz Stanisław Hr. de Broel-Plater, Warszawa: W Drukarni Gazety codziennej, 1858, t. 1, p, 59–93.

⁶⁰ Sigitas Narbutas, „Lietuvių kilmės iš romėnų legenda kultūrinės integracijos šviesoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 17: *Literatūra ir jos kūrėjai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 301–302.

istorinio portreto bruožų. Prie to prisidėjo ir nemažas pluoštas ap-
tartų proginių kūrinų, kurie dažnai nėra aukščiausios literatūrinės
vertės meniniu ar turinio požiūriu. Tačiau šis įvykis įkvėpė ir reikš-
mingesnius literatūrinius veikalus. Reikšmingiausiu Oršos pergalės
paskatintu ar net pagimdytu literatūriniu veikalu, kuris svarbus ir
kalbant apie LDK poezijos, poetinės tradicijos raidą, galime laikyti
ir Jono Visliciečio poemą *Bellum Prutenum* (1516), formaliai skirtą
visai kitam įvykiui – Žalgirio pergalei ir jos šimtmečio jubiliejui. Orša
paminima ir pačioje poemoje, ir atskiruose kūrinėliuose tame pačia-
me leidinyje, bet į tai čia nesigilinsime, nes šiame tome skelbiamas
tai poemai skirtas Žanos Nekraševič-Karotkajos straipsnis. Užteks
pasakyti, kad kūrinyje su epiniu užmoju išaukštinti senelio Jogailos
kariniai pasiekimai virsta paties anūko Žygimanto nuopelnais ir
ginklu apginta garbe. Šiai pergalei poetas skiria odę, parašytą alkajine
strofa, pridėdamas ją herojinės poemos pabaigoje, ir tokiu triumfo
akcentu užbaigia šimtmetį apimančią eiliuotą Jogailaičių kroniką⁶¹.
Pastebėtina, kad neseniai įvykusios pergalės prieš maskvėną realia
apgaučia ir kompoziciškai įrėmina pačią poemą: tiesiogiai neminė-
damas Oršos, poetas kūrinį pradeda nuo aliuzijos į neseną valdovo
karinę sėkmę – pirmos eilutės vaizduoja plačiai sklindantį gandą apie
valdovo triumfą. Poema baigiama jau detalai vaizduojant karinius
valdovo Žygimanto nuopelnus, kurių didžiausias – ta pati pergalė
prieš „skitų vadą“, įvykusi rugsėjį, kai grįžo į Vilnių su atsivežtu karo
grobiu bei paimtomis priešo vėliavomis.

Aptartos Oršos pergalės kultūriniai padariniai akivaizdžiai rodo,
kad karinis įvykis daugeliu atžvilgių galėjo tapti ir tapdavo svarbiu

⁶¹ *Joannis Vislicensis ode tricolos tetraastrophos ad Sereuissimum Principem Si-
gismundum Regem Poloniae etc. super suum cum Scythis duellum victoriamque de
eisdem octava Septembris, alias ipso die Natiuitatis Mariae faustiter nactam sub anno
salutiferæ incarnationis Domini MD XIV.* („Jono Visliciečio trinare ketureile strofa
parašyta odė šviesiausiajam valdovui Žygimantui, Lenkijos karaliui ir t. t. mūšio
su skitais ir pergalės prieš juos, pasiektos rugsėjo 8, t. y. Marijos gimimo, dieną,
1514 Viešpaties išganingojo įsikūnijimo metais, progą“). Jonas Vislicietis, *Prūsų
karas*, p. 104–105.

kultūrai įvykiu, kultūros veiksmiu. Oršos pergalė, – nors proginės kūrybos autoriai daugiausia buvo su karalius dvaru, kanceliarija ir Lenkijos diplomatine tarnyba susiję humanistai, pirmiausia rašę apie savo tėvynės Lenkijos ir tėvynainių nuopelnus, – tapo proga karinės šlovės spindesy plačiai nuskambėti Lietuvos vardui, kartu – perteikti Europai daugiau informacijos apie šį katalikybės avanpostą šiaurėje. Visokeriopai svarbi buvo Oršos pergalės pakeista karinė, politinė ir tarptautinė situacija – ji vėliau suteikė Lietuvai (tiesa, tik sąlyginio) atokvėpio laikotarpį. Per jį, – kaip yra pastebėjęs istorikas Tomas Baranauskas, – sukurtas Pirmasis Lietuvos Statutas, pastatyti renesansiniai Valdovų rūmai, pradėtas knygų spausdinimas, sklido Renesanso ir reformacijos idėjos⁶².

Po pergalės sukurti tekstai, kultūrinės komunikacijos priemonės, išnaudotos šios naujienos europinei propagandai, aptartuoju atveju buvo ypač svarbios. Jos daug prisidėjo prie to, kad politinės mūšio pasekmės pasirodė gerokai svaresnės nei karinė strateginė jo reikšmė. Chronologiškai greičiausiai informacija apie pergalę triumfo intonacijomis buvo paskleista visų pirma laiškais. Nedaug operatyvumu atsiliko kanceliarijos aplinkoje dirbę humanistai, kurie suskubo parašyti didelį pluoštą proginių kūrinių. Nors daugelis jų sukurti Vilniuje, nors čia vyko įspūdingos triumfo iškilmės ir buvo didelis valdovą atlydėjusių jo dvaro ir valstybės aparate tarnavusių kūrybinių pajėgų sambūris, bet Lietuvos sostinės reikšmės skleidžiant pergalės žinią būta ribotos – čia dar nebuvo spaustuvės. Proginiams tekstams spausdinti buvo pasinaudota tokių kultūros centrų kaip Krokva, Bazelis, Roma siūlomomis galimybėmis. Ten leidžiami ir pavieniai kūriniai, ir rinkiniai, papildant juos vis naujais autorių tekstais, visų pirma poetiniais. Domėjimąsi karu su Maskva Europos kraštuose rodo ir spausdinti vienkartiniai naujienų leidiniai vokiečių kalba.

⁶² Tomas Baranauskas, „Oršos mūšis – didžiausia Lietuvos karinė pergalė prieš Rusiją“, prieiga internete: <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=10641866> Baranauskas, (publikuota 2006.IX.08, žiūrėta 2012.XII.12).

Šie veiksmai ir tekstai suformavo stereotipinį pasakojimą apie mūšį, jo įvaizdį, turintį reikšmės dar ir šiandien. Politinės, kultūrinės aplinkybės ir nauja situacija po Oršos pergalės netiesiogiai paskatino nemaža vėlesnių įvykių bei jų rezultatų, – tokių kaip Lietuvos reprezentacijos Vienos suvažiavime reikmės, Jono Visliciečio poema ar valdovo Žygimanto brolio šv. Kazimiero kanonizacijos procesas, savo ruožtu mūsų kultūrai palikęs svarbių tekstų.

Dominuojanti dauguma aptartų raštų, susijusių su Oršos mūšiu, yra akivaizdžiai humanistinio stiliaus. Ir jie, ir ši karinį įvykį lydėjusių kultūrinių reiškinių visuma, – o visų pirma iki tol nematyta grožinių kūrinių, literatūrinių, poetinių tekstų gausa – liudija ir epochinės permainas, Naujųjų laikų tendencijas. Jos neabejotinai reiškėsi ir LDK (kur vyko pagrindiniai organizaciniai karo su Maskva bei karo lauko veiksmai) kultūrinėje erdvėje, ją veikė ir aktyvino. Kultūrine prasme šie faktai patvirtina, jog LDK vis aiškiau galima matyti įsigalinčią Renesanso, kurio reiškinių aptinkame nuo XV a. pabaigos, epochą.

Įteikta: 2011-05-02
Priimta: 2011-05-30

Mintautas Čiurinskas

WAR AND CULTURE
IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA:
A. D. 1514

Summary

The article gives an overview of the influence that the 1514 victory of the GDL

army at Orsha had on various fields of GDL literature and culture in general. The victory was made widely known through copious correspondence and triumphal celebrations. It was lauded in numerous occasional poems and other writings, which were printed not only in Cracow, but as far as in Basel and Rome, and gained a wide popularity. Information about the victory also reached German one-time publications news. Among the consequences of the victory were such important events as the 1515 Congress of Vienna, and indirectly, the beginning of the canonisation case of St. Casimir in 1517 in Rome. The victory can be said to have prompted the appearance of an important poetic work of a later period by Joannes Vislicensis *Bellum Prutenum* (1516). A majority of these writings and celebrations made Lithuania, its rulers and the capital, Vilnius much better known abroad. Such forms of propaganda and culture dissemination not only were in perfect accord with the political interests of Sigismund the Old and the Jagiellonian dynasty in the region and in Europe (first of all, in their relations with the Habsburgs), but also signified the advent of Renaissance to Lithuania.